

Наша Ніва

ПЕРШАЯ БЕЛАРУСКАЯ ГАЗЭТА З РЫСУНКАМІ

Выходзіць што тыдзень рускімі і лацінскімі літэрамі.

Адрэс рэдакцыі і адміністрацыі: Вільня, Віленская вуліца, д. № 20.

У 25-летнюю гадашчыну сьмерці В. Дунін-Марцінкевіча.

Усе культурныя нацыі вельмі шануюць памяць найбольш за-служоных сыноў сваіх і ў гадашчыны іх ураджэньня, сьмерці і т. п. успамінаюць іх заслугі. Такіе нацыянальныя памінкі маюць вялікую вагу: асьвечваючы перэд народам жыцьцё і працу лепшых грамадзян, яны паказваюць моц і сілу ўсяе нацыі, каторая такіх сыноў узгадавала, развіваюць у народзе паважаньне сябе самога, будзяць нацыянальную сьведомасьць, а разам з гэтым заахвочваюць кожнага да працы для грамадзянства, даводзячы жывым прыкладам, што раней ці пазьней родны край адэніць тую працу павэдлуг справедлівасьці.

Сёлета беларускі народ спраўляе памінкі па бацьцы беларускай літэратуры—Вінцуку Дунін-Марцінкевічу, каторы зышоў у магілу 25 лет таму назад. Ня глядзячы на тое, што Марцінкевіч—гэта беларус, прыняўшы польскую культуру і жыўшы разам з польскім і апалячэным тутэйшым інтэлігентным грамадзянствам, ня глядзячы на войстрые напасьці тагочасных польскіх газэт на яго беларускія пісаньня (глядзі аб гэтым „Dudarz Białoruski“ I-ае выданьне 1857 г. у Мінску на стр. 14), песьняр наш бадай першы сьмела і

В. Дунін-Марцінкевіч,

з фотографіі зробленай у Мінску ў 60-тых гадах.

ясна выказаў думку, што беларуская кніжка ёсьць найлепшая дарога да прасьветы нашага народу. Беларускі селянін, казаў ён (глядзі там-жэ), „*бачучы кніжку у сваёй ўласнай, добра зразумелай гаворцы,..... ахвотне чытае яе, набіраецца і сам ахвоты да вучэньня ды і дэтак сваіх заагвочывае да навукі*“. І кінутая Марцінкевічам думка не прапала дарма: пачынаючы ад яго самога і канчаючы найстарэйшым спаміж жывых працоўнікоў на народнай ніве таго-ж кірунку, Александрам Ельскім, цэлая грамада людзей карысталася з беларускай кніжкі дзеля моральнага развіцця і асьветы нашых селян ды іншых мэт. Памалу беларускае друкаванае слово здабывало сабе ўсё болей прыцелёў, здабывало шырэйшыя правы ў грамадзянстве, развівало ў нашым народзе любоў да ўсяго роднаго—роднай мовы, роднай старонкі. Так закладаўся фундамэнт, на каторым апіраецца і ўся цяперашняя беларуская літэратура, і між беларусамі вечна жыць будзе ўспамін, што адзін с першых каменчыкоў на гэты фундамэнт палажыў Вінцук Дунін-Марцінкевіч.

Рэдакцыя „Нашай Нівы“ у 25-летнюю гадаўшчыну сьмерці Марцінкевіча ахвяравала памяці яго тое, што ёй пад сілу: гэты нумэр.

Вінцук Дунін-Марцінкевіч, яго жыцьцё і літэратурнае значэньне.

Пачатак XIX стагодзьдзя адзначыўся вялікім ажыўленьнем ў адраджэньні беларускага народу. Паступовыя (прогрэсіўныя) дэмакратычныя думкі, якія сталі шырыцца пасля французкай рэвалюцыі, за часоў Наполеонаўскіх войнаў, дайшлі і на Беларусь да людзей, якія не разумелі жыцьця без поступу. Гэтыя людзі, прыглядзеўшыся блізка да жыцьця беларускага народу, паміж каторым жылі, зразумелі, што каб падняць гэты народ да новага лепшага жыцьця, трэба ня толькі несці яму асьвету, але і старацца вывясці яго на свабоду з цяжкай няволі—прыгону. А палажэньне гэтага народу было надта цяжкое. Загнаны беларус ў сваёй цяжкай працы забыўся, што ён чалавек і што ён можа мець правы чалавека і грамадзяніна. Асьвяціць яго, прыгатаваць да лепшага будучага жыцьця зрабілося думкай беларускіх пісьменнікоў XIX стагодзьдзя. Ня глядзячы на цяжкія варункі, ў каторых трэба было працаваць, народныя працоўнікі сьмела ўзяліся за сваё вялікае, сьвятое дзела. Прапаведываць наступовыя ідэі аб правах чалавека і грамадзяніна было ў той час дужэ трудна і не зусім беспечна. Аднак гэтакія думкі не перэставалі шырыцца паміж маладымі людзьмі на Беларусі.

Пашырэньню наступовых думак шмат памог літэратурны кірунак—романтызм, каторы ў той час пачаў цікавіць усіх, хто толькі працаваў на літэратурным полі. Романтызм ўнёс ў літэратуру больш ажыўленьня і фантазіі, чым яго было ў классыцызме,

ды звярнуў вялікую увагу на народную паэзію. Людзі сталі цікавіцца народным творчэствам, сабіралі легенды, казкі і песьні, а далей, апіраючыся на гэтым фундамэнці, пачалі пісаць і штучныя творы. Цэль беларускай літэратуры быў у тым, каб даць селянам патрэбную ім страву для душы і заахваціць іх да чытаньня кніжак; апроч таго літэратура гэта павінна была звярнуць увагу памешчыкоў на селян і іх гаротнае жыцьцё.

Пісаць у той час па беларуску і друкаваць гэтакія творы было дужа трудна. Выступалі проціў таго ўсе, для каго беларуская мова была „хамскай“, нягоднай дапушчэньня ў літэратуру. З беларускіх пісьменьнікоў сьмяяліся, а калі ўжо іх не лаялі, дык глядзелі падазрыцельна, бытцам на рэволюціонероў. Німа што казаць, што і цензура ў той час не прапусьціла бы ў друк беларускай кніжкі для народа, апроч этнографічных матэрыялоў каторыя друкаваліся для вучоных.

Гэткае палажэньне будзіўшэйся да жыцьця беларускай літэратуры не магло памагаць шырокаму развіцьцю, не магло сабраць ўсіх народных працоўнікоў у адзін гурток, каторы ўзяўся бы кіраваць справай літэратурнаго і нацыянальнаго адраджэньня. Першыя беларускія пісьменьнікі: Манькоўскі, Баршчэўскі, Вэрыга-Дарэўскі ня мелі можнасьці відзець у друку сваіх твораў і дзеля таго гэтыя творы шырыліся ў рукапісах. Можна сказаць, што ў XIX стаалецьці не было такога беларускаго пісьменьніка, катораго творы не хадзілі бы з рук у рукі ў рукапісах.

Што для народа патрэбна была гэта літэратура, што ён чуў патрэбу душэўнай стравы, відаць хоць-бы с таго, што песьні і вершы першых беларускіх пісьменьнікоў, як напрыклад Баршчэўскаго, Чэчота, Рыпінскаго, Марцінкевіча, так глыбока увайшлі ў народ, што пасья этнографы запісывалі іх з вуст народа, бытцам чыста народныя творы *). Як відзім, беларуская літэратура XIX стаалецьця мела сваё значэньне і ў цяжкіх варунках, хаця с пачатку ціха і ня сьмела, не перэстала аднак развівацца.—Беларускія пісьменьнікі першай палавіны XIX стаалецьця і значэньне іх „рукапіснай“ літэратуры дагэтуль ешчэ крытыкамі не адэнены. Можна сказаць, што на жаль, некаторыя крытыкі ня толькі не звярнулі увагі на вельмі цяжкія варункі літэратурнай працы гэтых пісьменьнікоў, ня толькі не цікавіліся тым, што аб гэтых пісьменьніках і іх творах пісалі крытыкі таго часу, але нават саўсім адмаўляюць ім сурэзнаго значэньня **). Як гэта несправедліва німа што і казаць. Праўда, што сабраць творы гэтых пісьменьнікоў труд-

*) Глядзі: Карскі, Бѣлоруссы. I. Варшава 1905 г.; старніцы 447—449 і 453.

**) Глядзі: „Наша Ніва“ 1909 № 4 (Д. Дорошэнка: „Беларусы і іх нацыянальнае адраджэньне“) стр. 53—55; М. В. Довнар-Запольскі, Изслѣдованія и статьи. Кіеў 1909, стр. 198 верш 3; „Українська Хата“ 1910 № 3 (стацьця С. Полуяна: Білоруська поэзія в її типових представниках) стр. 194—199.

на, але ўсё-ж ткі многа цікавага і важнага матэрыялу, які памешчаны ў старых газэтах, ня так ужо было трудна прагледзіць і выкарыстаць, каб крытыка была больш поўная.

З усіх беларускіх пісьменьнікоў таго часу аднаму толькі Вінцуку Дуніну-Марцінкевічу пашанцавала відзець за жыцця свае творы ў друку, хоць і яму прыходзілася шырыць свае творы ў рукапісах.

Вінцук Дунін-Марцінкевіч быў сынам дробнага пасэсара Яна Марцінкевіча і Мар'яны з Воўчацкіх і радзіўся ў фольварку Панюшкевічах, каторы яго бацька тады арэндаваў. Панюшкевічы лежаць над самай Бярэзінай у некалькіх верстах ад Бабруйска, ў Міншчыні. Там і пражыў малады Вінцук свае дзяцінныя і школьныя гады, пакуль ня скончыў сярэдняй школы ў Бабруйску 1824 года. Скончыўшы сярэдняю школу, Вінцук паехаў у Вільню для далейшай навукі ў колегію айцоў базэльяноў, куды яго аддаў дзядзька, мітрополіт літоўскі і беларускі, ксёндз Станіслаў Богус-Сестрэнцэвіч. У Вільні Марцінкевіч пражыў ня доўга і паехаў у Пецярбург да унівэрсытэту, вучыцца за доктара. Але мэдыцына скоро яму абрыдла; ён пакінуў яе і вярнуўся да хаты, дзе пражыў крыху часу. У 1827 гаду Марцінкевіч дастаў службу пры каталіцкім консысторы ў Менску. У 1829 гаду, апрача працы ў консысторыі, Марцінкевіч быў членам у камісіі менскіх гранічных судоў. У 1831 гаду ён ажаніўся з Юзэфай Бараноўшчанкай і скоро, бо ў 1832 гаду, пакінуў працу ў консысторыі і перайшоў у канцэлярыю Менскай крымінальнай палаты. Але тутакж Марцінкевіч з вялікай працы захварэў цяжка, і прыйшлося гэту службу пакінуць. Пасьля ўжо ў 1834 году Марцінкевіч ізноў паступае на службу ў консысторыю, дзе дастаў мейсцэ транслятора (перэкладчыка) папераў на расейскую мову. У консысторыі працаваў ён аж да 1839 г., года скасаваньня уніі. У гэтым 1839 гаду зверылі Марцінкевічу упарадкаваньне консысторскага архіва, і пасьля гэтага яго служба ў консысторыі была скончана. Марцінкевіч на службе здалеў зляжыць невялікі капітал з сваёй цяжкай працы і ў 1840 гаду купіў маленькі фольварак Люцынку ў Менскім павеці, Першайскай парафіі. З гэтай пары жыў ён ў Люцынцы, але часта ездзіў, а пасьля нават жыў у Менску, дзе меў невялікую і ня трудную службу пры шляхоцкай дэпутаціі. У 1857 гаду Марцінкевіч заўдаваў, пакінуў службу дэпутата, а пасьля ў 1858 гаду ажаніўся другі раз з удавой Грузжэўскай і тады асеўся саўсім ў Луцынцы.

Першай літэратурнай працай Марцінкевіча была „Селянка“, опэра ў двух актах (зьявах, дзеях). *) Паявілася яна ў друку ў 1846 г. ў Вільні. Опэра напісана была мешанай мовай (паны гавораць па-польску, мужыкі—па-беларуску) і ўзята з жыцця беларускага народа. З гэтай першай працы відаць, што Марцінкевіч

*) Sielanka. Opera we dwóch aktach przez Wincentego Dunina-Marcinkiewicza. Wilno, 1846. in 16° stranic 109.

перш усяго цікавіўся этнографіяй і сам збіраў песні, прыказкі. У „Селянцы“ ёсьць колькі народных песень, каторыя пяе воіт Наум; апрача таго гутарка Наума перэсыпана трошкі ня ў меру народнымі беларускімі прыказкамі. Ня глядзячы на тое, трэба сказаць, што, апроч паноў, воіт і грамада мужыкоў адмалёваны добра і праўдзіва, хаця і ня надта выразна (ярка). Да гэтай камэдны дарабіў музыку Станіслаў Моношкю, вядомы польскі музыка і прыяцель Марцінкевіча. У гэтай оперы пяюць воіт Наум, панначка Юлья, перээдзетая ў „селянку“, дый хор мужыкоў.

«Селянку» ігралі ў Мінску аматоры разам з аўтарам у тэатры ў гадах 1852 1853 ды 1855. Глаўную ролю воіта Наума іграў сам Марцінкевіч так пекна, што ўсе гаварылі аб яго артыстычнай ігрэ, вельмі дзівуючыся.

Гэта опера мае вялікую вагу: яна была першай беларускай камэдыяй, пастаўленай на сцэну, і дзеля таго трэба парупіцца, каб яе прыпомніць і ешчэ раз калі-небудзь паставіць. Хаця яна ўжо і устарэла, але усё-такі сваю вартасць, хаця-бы гісторычную мае і дзеля таго зацікавіць нас можа дый павінна. Трудней трошкі будзе з нотамі Моношкі, бо яны недзе прапалі. У музыкальным таварыстве ў Варшаві, дзе зложэны ўсе рукапісы Моношкі, нот да «Селянкі» німа, але ёсьць сьляды, і казалі мне людзі, што ноты можна знайсці ў Цецербурзе ў цэнзурным архіве, дзе іх нехта відзеў. Нехай жэ хто можа парупіцца аб гэтым.

Крытыка «Селянку» прыняла досі прыхільна, хоць перэмешаньне польскай і беларускай мовы ня ўсім спадабалася, асабліва тым, што прывыклі з нейкай пагардай глядзець на беларускаго мужыка. Аднак прыказкі звярнулі увагу ўсіх, аб іх сталі гаварыць дый пісаць. *) Найбольш прыхільна напісаў аб «Селянцы» Владыслаў Сырокомля (Кондратовіч); ён піша, што аўтор «лоўка памесьцяў у гутарках многа народных прыказак ды згодне праўдай пераплёў гутаркі паноў з мужыкамі мовай польскай ды беларускай».

Віленская цэнзура друк «Селянкі» пазволіла толькі дзеля таго, што залічыла гэты твор да польскай літэратуры. Пасья скасаваньня уніі ў 1839 гаду было пастаноўлена, хоць і не афіцыйна, не даваць пазваленьня на друк беларускіх кніжак. Конфіскавалі і зніштожылі тады першую беларускую кніжку—«Беларускі катэхізм», друкаваны ў Вільні ў 1835 гаду, **, дый адбіралі і ўсе старыя кніжкі, выданые для беларусоў-уніятоў. З гэтаго можна

*) Глядзі: «Dziennik Warszawski» 1852 № 97 (стацьця Jul. Hołajna: Fizjologia przysłów); Gazeta Warszawska 1855 № 184 стр. 3 (стацьця Władysława Syrokomli); Dziennik Warszawski 1855 № 188 стр. 4 (стацьця р. Р. М.).

***) Krótkie zebranie nauki chrześcijańskiej dla wieśniaków mówiących językiem polsko-ruskim wyznania Rzymsko-Katolickiego. Wilno 1835 in 32° stronica 24.

відзець, як трудно было пісьменнікам таго часу друкаваць беларускіе кніжкі для народа.

Аднак наступілі і лепшыя часы. Пасьля цяжкай крымскай вайны былі зроблены сякіе-такі палягчэньня для друкаванага беларускага слова і вась ў 1855 гаду выходзіць ужо першая чыста-беларуская кніжка Марцінкевіча—аповесць с праўдзівага здарэньня, «*Нарон*». *) У тым-жэ самым 1855 гаду выйшла і другая кніжка **) яго—«*Wieczernice i obłakany*», дзе ўсе вечарніцы напісаны па беларуску, апроча толькі польскаго верша «*Obłakany*».

Выданьнем гэтых кніжак Марцінкевіч многа праслужыўся беларускай літэратуры. Людзі інтэлігентныя дый прстые селяне, што умелі чытаць, дужа зацікавіліся. Пайшлі гутаркі аб тым, ці беларуская мова мае право да літэратуры, ці гэта простая мова можа адмалеваць перэжываньня душы чэлавека дый ці добра было-б выдаваць кніжкі ў гэтай мове для простаго народа? Думкі падзяліліся: адны казалі, што гэта простая мова можа выразіць ўсе пачуцьця чэлавечай душы, другіе даводзілі, што яна здатная толькі для простых пачуць народных і толькі народнае жыцьцё можа і павінна адмалеваць. Трэба аднак заўважаць, што ўсе, нават і праціўнікі беларускай мовы, мусілі прыстаць на тое, што друкаваць кніжкі для народа ў зразумелай для яго мове варта і што гэтыя кніжкі—*патрэбны*. С крытыкоў адзін толькі Р. М. у карэспандэнці да газэты „*Dziennik Warszawski*“, хоць і разумеє высокае значэньне кніжак, пісаных у роднай мове селян, усё-ж такі ня верыць у будучыну беларускай мовы, бо дае раду аўтору, каб на канцы кніжкі прыдаваў слоўнік мала зразумелых слоў; гэта мае быць дзеля таго, што, калі беларуская мова зліецца ў адну „*уывілізованую*“ мову (не сказаў якую!), тады будучы вучоны ня будзе мець труднасьці у зразуменьні і знойдзе ні мала цікаваго матэрыялу. ***)

На агул ўсе крытыкі прынялі „Гапона“ дый „Вечарніцы“ вельмі прыхільна. Адзначыць трэба тутак Влaдыслава Сырокомлю, каторы крытыкуе «Гапона», кажучы, што ў гэтым творы німа „эстэтычнага погляду артысты, нехват заслоны-фіранкі, якая прыкрыла бы надта бюуюю ў вочы нагату самой праўды“. ****) Сырокомля пішэ, што „Гапон“ напісаны праўдзіва, але дзеля таго, што ён за лішне праўдзівы, твор гэты менш можа быць да спадабы для людзей. Ня можа згодзіцца ніяк Сырокомля с тым, што Гапон месьціць свайму ворагу—аканому; пішэ ён, што беларус мае нават прыказкі: „*лежачаю ня бяюць*“, „*пакорнай галавы с плеч не зьмянуць*“, якіе аўтор павінен быў узяць пад увагу, пішучы трэйцюю часць „Гапона“.

*) *Hapon. Powieść, w języku białoruskiego ludu napisana przez Wincentego Dunin-Marcinkiewicza. Mińsk, 1855. in 8° str. 125.*

**) *Wieczernice i obłakany. Poezye W. Dunin-Marcinkiewicza. Mińsk, 1855. in 8°, str. 134.*

***) *Dziennik Warszawski 1855. № 188 str. 4.*

****) *Gazeta Warszawska 1855. № 244 str. 3 i 4.*

Трэба аднак сказаць, што гэта нагая праўда і сіла, з якой адмалеваў Марцінкевіч свайго „Гапона“, ня глядзячы на літэратурную моду малеваць усё у рожэвых хварбах, высунуло гэты твор на першае месца ў творчасці Марцінкевіча. «Гапон» — гэта перла ўсёй літэратурнай працы Марцінкевіча.

Зараз пасяля «Гапона» ды «Вечарніц» у 1856 гаду Марцінкевіч друкуе кніжку: *) „Ciekawyś? — przeczytaj!“, дзе разам с польскімі творамі памешчэно беларускае апаведаньне «Купала». Далей у 1857 гаду выходзіць з друку кніжка „Dudarz białoruski“; **) ў ёй так сама паміж другімі польскімі творамі — беларускае апаведаньне „Шчыроўскіе дажынкi“, ды беларускі «Верш Наума Прыгаворкі», котрым Марцінкевіч прывітаў ў 1856 гаду прыхаўшых у Менск: скрыпача Аполінарага Контскаго, музыку Станіслава Моношку ды песьняра-мінчука Людвіка Кондратовіча — (Сырокомлю). З гэтых знаменітых людзей толькі адзін Контскі быў незнаёмы дагэтуль Марцінкевічу, бо Моношку знаў с часоў-як пісаў «Sielanku», а з Сырокомлей пазнаёміўся быў у першых днях чэрвеня 1855 года, калі ён прыхаў да Мінска сабіраць матэрыял да гісторыі гэтаго места. Тады, ў 1855 гаду, ў доме Марцінкевіча Сырокомля напісаў Марцінкевічу па польску вершык, ў котрым дзякуе яму за гасьціннасьць і за мілае ды сэрдэчнае прыняцьце. Контскі ў 1856 гаду сам злажыў візыт Марцінкевічу, каб выказаць і свой шадунак беларускаму песьняру. У доме Марцінкевіча застаў Контскі свайго прыцеля Моношку і песьняра Сырокомлю, котры прыхаў да Мінска і прывёз з сабой новаго маладога беларускаго паэта, Вінцука Коротынскаго. Коротынскі тады напісаў па беларуску вершык, котрым славіць гасьціннасьць Марцінкевіча і дзякуе за сэрдэчнае аднашэньне да яго асобы. ***) Сам Марцінкевіч, каб добра адсвяткаваць бытнасьць у яго трох знаменітых людзей, напісаў свой „Wierś Nauma Prynaworki“, котры і прачытаў госьціям. Верш гэты намечэны днём 25 кастрычніка (акцябра) 1856 года.

Год 1859 быў апошнім годам выдаўніцкай працы Марцінкевіча. Цэнзурныя палягчэньня для беларускаго друкаванаго слова скончыліся і кніжку Марцінкевіча «Pan Tadeusz», пераклад паэмы Адама Міцкевіча, конфіскавалі зараз па выходзе яе ў сьвет. С таго часу Марцінкевіч ня мог ужо нічога друкаваць ў беларускай мове, аднак пісаць не пакінуў. У гэтым часе ўсе ўжо чэкалі скорога скасаваньня прыгону, і вось Марцінкевіч піша вершык «Wiesna hoład pierępała», ў котрым жыва і ясна малюе ён радасць, надзею і погляд на гэту важную справу простаго селяніна.

*) Ciekawyś? — przeczytaj! Napisał Wincenty Dunin-Marcinkiewicz. Minsk 1856 in 8°.

**) Dudarz białoruski przez Wincentego Dunin-Marcinkiewicza. Minsk 1857. in 8° str. 117.

***) Творы Вінцука Коротынскаго дагэтуль не друкованы. Сын паэта, Владыслаў Коротынскі, ў Варшаві сабіраецца на друкаваць ў адной кнізе разам з другімі і беларускіе творы свайго бацькі.

З другіх твораў Марцінкевіча адзначыць ешчэ трэба паэму «Тарас на Парнасе» ды колькі камедый.

«Тарас на Парнасе» першы раз быў надрукаваны ў газэці «Мінскі Листок» 1889 года. Ніхто не хацеў верыць, каб гэта паэма выйшла с-пад пера Марцінкевіча, хаця ў 1892 гаду Александр Ельскі яму прыпісаў яе *), а ў 1896 праф. Довнар-Запольскі выдрукаваў яе ў Вітэбску, надаўшы за аўтара Марцінкевіча. Вядома, што Александр Ельскі знаў Марцінкевіча, дык мог назваць праўдзівага аўтара; вось, апіраючыся на гэта, проф. Довнар-Запольскі напісаў кніжку: «В. Дунинъ-Марцинкевичъ и его поэма „Тарасъ на Парнасе“. Очеркъ изъ исторіи бѣлорусской этнографіи». (Вітэбск 1896 г.). Аднак і пасля гэтай кніжкі пісалі, што німа ніякай пэўнасьці аўторства Марцінкевіча, а Е. Романов **) нават напісаў, быццам аўтарамі яе былі вучні даўнейшай Горэцкай Акадэміі Сельскай Гаспадаркі (ў Магілёўскай губэрні). Проціў таго многа можна бы сказаць, як напрыклад тое, што грэцкай міталогіі вучні Сельскай Акадэміі напэўна ні зналі і што жыццё беларускага селянства надта жыва і ярка адмалевана ў «Тарасе», што даводзіць аўтара вялікага артысты, якім мог быць у той час толькі Марцінкевіч, — калі б ня рукапіс, пісаны рукой самаго аўтара, які у нас ёсць. Рукапіс гэты падпісаны «Наум» без паметкі года. Марцінкевіч іграў роль войта Наума ў оперы «Sielanka» і пасля дужэ любіў, калі прыяцелі пазывалі яго «Наумам», ды нават усе вершыкі, якіе раздаваў знаёмым, падпісываў гэтым іменем. Вось цяпер толькі маем пэўнасьць, што гэта твор Марцінкевіча. У ваўсіх выданьнях «Тараса на Парнасе» ёсць абмылкі, адно толькі выданьне прафэсара Довнар-Запольскага найменш мае абмылак.

Як вядома, Марцінкевіч дужэ любіў жартаваць; нават на вёсць аб скасаваньні прыгону ў вершыку «Wiesna hoład peregrafa», напісаным дужэ сьмела і востра, канчае песьняр міленькім жартам:

... Не раз скажэць пан с паноў:

«Пане Хфёдар, пане Міна,

Як-жэ васпан? ці здароў?»

Здаецца нам, што ў поэмі «Тарас на Парнасе» прэдставіў Марцінкевіч жартабліва ўступленьне беларускай літэратуры на Парнас, дзе ўжо былі прыродныя браты беларусоў: палякі ды расейцы. Хіба толькі так аб'ясніць можна гэту поэму.

Што датычэцца камедыі, каторыя напісаў Марцінкевіч, дык вядомы нам: 1) *Pinskaja Slachta*, камедыя ў 1 акце; 2) *Zaloty* камедыя мешанай мовай польскай ды беларускай; 3) *Pobor rekrucki*,

*) Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana; Warszawa 1892, tom VIII str. 657 (стацьця Александра Ельскага: Białoruska literatura i bibliografia).

**) Тарасъ на Парнасе и другія бѣлорусскіе стихотворенія. Могилевъ 1902 г.

опэратка з музыкай Станіслава Монюшкі; 4) *Walka muzyków*, опэратка, музыка Станіслава Монюшкі. Першыя дзве камедыі нідзе дагэтуль не друкованы і знаходзяцца ў сабраньні (калекцыі) заслужанага беларускага пісьменьніка Александра Ельскага. *) Другіе

В. Душ-Марцінкевіч пад канец свайго жыцця.

дзве нейдзе прапалі; вядомасць аб іх падаў біограф Монюшкі Александр Валіцкі. **) З гэтых прапаўшых камедыяў «*Robót rek-*

*) Адрэс А. Ельскага: Узьляны Мінскай губ. маёнтак Замосць.

**) *Stanislaw Moniuszko*, przez Aleksandra Walickiego. Warszawa 1873. str. 118—119.

ruski», як здаецца, будзе з беларускага жыцця і паўне напісаны быў у беларускай мове.

Марцінкевіч у сваім жыцці многа напісаў. Можна сказаць с пэўнасцю, што больш асталася яго твораў у рукапісах, чым здалеў іх надрукаваць. У 1863 гаду офіцальна забаранілі друкаваць кніжкі па беларуску. Асталася тады вярнуцца ізноў да «рукапіснага» шырэння беларускай літэратуры. Многа твораў Марцінкевіча не друкаваных і дагэтуль бадзяецца па сьвеці.

Марцінкевіч апошніе свае годы дажыў у Люцынцы, аддаўшы Богу душу ў месяцы сакавіку (марцы) 1885 года. Занясьлі яго на сваіх плечах на могілкі пры капличцы ў Тупальшчыні, плачучы быццам дзеткі па бацьце, суседзі-мужыкі.

Значэньне Марцінкевіча для беларускай літэратуры ды народнага адраджэньня аграмаднае. Ён ўжыўся ў душу простага селяніна, зразумеў яго думкі, яго горэ, яго тайныя душэўныя жаданьня, палюбіў яго гарача і ўвесь свой літэратурны талент пасьвяціў падняцьцю яго да лепшага, людзкага жыцця, каб цёмны, загнаны, забіты беларус мог свабодна аджыць і развівацца у лепшай долі.

Праз усе творы Марцінкевіча праходзіць—цягнецца быццам чырвоная нітка, яго праўдзівы дэмакратычны погляд, які апіраўся на шчырым зразуменьні патрэб і жаданьнёў беларусоў, каторых ён любіў усім сэрцам і душой. Усе, хто знаў Марцінкевіча, не маглі не палюбіць яго, а некаторыя, як напрыклад: Сырокомля, Вінцук Коротыньскі, Арцём Вэрыга-Дарэўскі, пад уплывам Марцінкевіча пачалі пісаць па беларуску.

Арцём Вэрыга-Дарэўскі, як сьведчыць Адам Кіркор, *) ідучы за прыкладам Марцінкевіча, перэклаў на беларускую мову цэлую паэму Міцкевіча, «Конрад Валленрод», а перэклаў так пекна, што, як даводзіць Кіркор, сілай і высокім артызмам задзівіў бы самаго Міцкевіча. Творы Вэрыгі-Дарэўскага бадзяюцца ў рукапісах, а беларускія песні Сырокомлі, дагэтуль не надрукаваныя, пяюцца народам у Навагрудкім павеці.

На гэтым мейсці мушу падаць думку, што трэба патрасці небо і зямлю і шукаць не друкаваных твораў Марцінкевіча і другіх пісьменнікоў, бо калі не пастараемся гэтаго зрабіць цяпер, то пазней будзе позна і ніколі ня будзем мець яснаго і праўдзіваго погляду на беларускую літэратуру XIX стагоддзя, на каторай апіраецца і моцна з ёй звязана наша новая беларуская пісьменнасць.

Апісваючы жыццё і значэньне Марцінкевіча, ня можна не ўспомніць і аб яго беларускай мове. Мова гэта ў творах Марцінкевіча паднята на верхавіну праўдзіваго артызму. Не дармо называлі Марцінкевіча за жыццё «Беларускім Дударом». Ня можна не падаць тутака праўдзіваго апісаньня беларускай мовы Мар-

*) O literaturze pobratymczych narodów słowiańskich. Odczyty A. H. Kırkora. Kraków, 1974, страница 54.

цінкевіча якое падаў В. Тройца: *) „Як майстэр каменяр з шэраго куска каменя выкуе фігуру ўсім на дзівя, так пад пяром Марцінкевіча наша беларуская мова, тая самая мужыцкая, не раз пагарджаная мова, выліваецца круглымі, закоўанымі, харошымі вершамі. Яны то цякуць з мілай прастатой быліцы—песні стараго дзеда—лірніка, ці дудара, то сьмяюцца чыстаю вясёласьцю вясковых вечарніц, то важна ступаюць, адзеваючы мысьлі Міцкевіча ў беларускую опратку, то рвуцца, даганяюць адзін аднаго, быццам ногі ўдалога хлопца ў таўкачу ці мяцеліцы“.

Праца і памяць вялікаго „Беларускаго Дудара“ не прападзе ніколі ў беларускім народзе.

Ромуальд Земкевіч.

Памяці Вінцука Марцінкевіча.

Шмат лет не ручыла нам доля,

Крывымі вела пудзінамі,

Ня маючы ласкі і жалю

Над нашай старонкай, над намі.

Хто мы, адбірала нам памяць,

Чужынічынай ціснула грудзі;

Не раз падцікалася з думкай,

Што мы ўжо ня мы і ня людзі.

З нас самых і з гутаркі нашай

І свой і чужынец стаў кліці;

Ўсё роднае стало ня родным,

Прост, хоць і на сьвеці ня жыці.

Так ночка хацела быць паняй,

Так сівер звадзіў нас і страшыў,

Ды вось, як на тое, судзіў Бог

І нам на сваім быць кірмашы.

Нябошчык Вінцук Марцінкевіч

Ня сцерпіў такой нашай мукі,—

Паслухаўшы сэрца, бярэ ён

Дуду беларускую ў рукі

І песьню за песьняй парадкам

Пусьціў, як жывую крыніцу;

Пасыпалісь, проста як з неба,

«Дажынкi», «Гапон», «Вечарніцы».

Як стораж, стаў сьмела на варці

Радзімых запушчаных гоняў,

Стаў сеяць па свойску ўсё тое,

Што мы далей сеем сягонья.

А кемкую меў ён натуру,—

Спанатрыў, дзе праўду шукаці,

*) У прадмове да кніжкі: „Шчэроўскіе дажынкi. Купала“. Аповесці Вінцука Марцінкевіча. Пецярбург, 1910 г. стр. 10—11.

У тахт беларусавай думцы
 Патрапіў запеці, зайграці.
 Калі засьмяецца, бывала,
 То хоць за бакі ты бярыся;
 Калі-ж і разжаліцца сумам,
 Дык хоць ты з слязою жаніся.
 Умеў ён прынадна настроіць
 Тон ёмкі ў дудзе-самагудзе,
 Што нам і цяпер яна грае
 І вечна канца ей ня будзе.
 Чверць веку, як бае ўжо недзе
 Сьвятым беларускіе песьні,
 А быццам ён з намі талкуе
 Аб нашай зіме і прадвесні.

Жыве паміж намі дудар наш...
 Жыць кожны так будзе, мой братку,
 Хто родну старонку палюбіць,
 Маўляў, добры сын сваю матку.

Пецербург 1910 г.

Янка Купала.

Грамадзянскае становішчэ В. Дунін-Марцінкевіча.

Доўгіе часы наша родная мова знаходзілася толькі ў адным сільным схаронішчы—ў песьні мужыка-беларуса. Зайшло сонэяка даўнейшай славы, калі райчыя народа і замковыя харомы вялікіх князёў гудзелі ад нашай мовы... Край наш памалу залівала мова і цывілізація чужая—і паны-беларусы пачалі—ці то для большаго значэньня, ці дзеля іншых карысных мэт—пакідаць сваю мову і пераймаць чужую.

Народ мужыцкі, закуты ў кайданы паншчыны, ні маючы ніякаго палітычнага значэньня, служачы толькі як матэр'ял для узбагачэньня шляхты,—самым жыцьцём прымушэны быў аддзяліцца ад гэтай другой часьці едынаго і суцэльнаго народу; і калі паны думалі толькі аб тым, як больш павялічыць свае шляхоцкіе свабоды, „просты“ народ, ідучы адно за інстыктам, мог толькі апеваць сваю долю-нядолю ў роднай мове, заховываць даўныя абычай, памінкі і т. д. ды гэтак бараніць сваю нацiональнyю душу ад пагiбелi.

На гэту народную душу першы звертае увагу Вінцук Дунін-Марцінкевіч. Сам радзіўся на Беларусі, дзіцячыя і дзяцюковыя гады перажывае ён у вёсцы. Гуляе і слухае таго, што дзеецца серод беларусоў, і пасьяла, калі настае час умацаваньня яго думак, пішэ пэзіі па беларуску, працуе над падняццем сьведомасьці.—Марцінкевіч чужь не першы з беларускіх песьняроў гаварыў да нас рытмованым родным словам і надрукаваў свае творы. І за тое яго назвалі беларускім дударом, хаця гэта і не зусім справе-

дліва: Марцінкевіч не умеў абняць і апеваць думак і жаданьнёў усяго беларускага народу, а толькі тэй яго часткі, каторая пазнала, што вялікі час надыйшоў споўніць грамадзянскую павіннасць і пайсьці на падмогу свайму народу. І Марцінкевіч ня піша с паэтычнага натхнення, але с павіннасці. І ўсё-ж такі заслуга Марцінкевіча вялікая: ён як бы даў пачатак зваротнай хвалі—ён быў новаторам, байцом за новае жыццё Беларусі.

Ў ім прабілася супольнасць з грамадзяствам. І імя Марцінкевіча ў гісторыі беларускай літаратуры займае пачэснае мейсцэ. Марцінкевіч прадстаўляе сабой тып спольшчэнай беларускай шляхты, між каторай творыцца пералом—пачынае сьвітаць думка польско-беларускага народнічэства, і гэта відаць у яго творах.

Марцінкевіч быў „пан с пана“ і любіў „мужычкоў“, бо любіў спакой.—Для свайго спокою *мусіў* балакаць і дружыць з мужыкамі-беларусамі. Падружыўся і палюбіў сваіх. Ён жыў у той момэнт, калі паншчына ўжо канала, калі у разумнейшых паноў пачало ў галаве сьвітаць, што „вечна паншчыны ня будзе, трэба выдумаць новыя формы“ супольнага жыцьця з мужыком. Другая часць панства пачала гвалту крычаць: не магі людзі сабе прадставіць, як яны выживуць у новую эпоху, калі мужык ня будзе „падданым“! Тут Марцінкевіч становіцца на старане разумнейшых паноў. Сам сын арэндатара, выхаваны ў залежнасьці ад пана-памешчыка, ён мог адэніць сучасны момэнт. Азірнуўся ўвакруг і бачыў вялікае морэ „простага“ народу. Тады прабіваўся дэмакратычныя думкі ў Польшчы і з Заходу ішлі галасы аб „правах чэлавека і грамадзяніна“.—У нашай старонцы было ціха!—На Беларусі ў гэты час панство жыло як бы адзеленае ад усяго сьвета, жыццём патрыярхальна-шляхоцкім. Але Марцінкевіч глядзеў шмат далей за рамкі гэтаго панскаго круга. Ён ня меў ўласнаго маёнтку, дык найшоў працаваць у Мінску ў дэпутацкім сабранны; тут збірае грошы і купляе ў Мінскім павеці невялікі хвольварак—Люцынку. Тут думкі моладасьці, падкрэпленыя практычным жыццём, ўкладаюць яму перо ў рукі, і пачынае Марцінкевіч пісаць „па простаму“. Прыяцелем Марцінкевіча быў слаўны кампозытор Станіслаў Монюшко, і яны разам працуюць. Марцінкевіч піша камэдыю „Селянка“, Монюшко дарабілае да яе музыку. Марцінкевіч жыў серод грамады такіх людзей, як Ст. Монюшко і песьняр Сырокомля (Кондратовіч). Усіх іх злучала жаданьне пазнаць душу народа. Але на нашэ нешчасьце, ня ўсе яны былі звязаны з нашым народам.

Гэтыя ўсе варункі складаліся на тое, што Марцінкевіч павінен быў стаць „народнікам“ у даўнейшым значэньні гэтаго слова. І Марцінкевіч малое жыццё народу, робіць фотографіі з натуры, праводзіць у творах сваіх думкі моралізатара—(у цяперашніх часах такую працу вядзе заслужэны працоўнік на роднай ніве А. Ельскі). Ён мае найлепшыя думкі, найлепшае сэрца, пачуцьце грамадзянства і грамадзянскай павіннасці; але прычынай усяго злага лічыць не варункі жыцьця, а самых людзей. Калі-б А.

Ельскі аперэдзіў Фр. Богушэвіча, ён у нас заняў бы тое мейсце, якое займае Марцінкевіч, — значыць, першага будзіцеля грамадзянскай павіннасьці. — Марцінкевіч — чалавек добрадушны, і яго мужычкі добрадушныя. Марцінкевіч добры пан — дбае аб сваіх людзей і пасьля сябе пакідае добрую памяць. Працуе над асьветай і дае нам перэклады. — Такіе людзі, як Марцінкевіч, прыносяць карысь насамперэд сваёй службе, суседзям, а пасьля цэламу грамадзянству.

Творы Марцінкевіча без спрэчкі для нас беларусоў маюць вялікае значэньне: яны былі тымі „першымі ластоўкамі“, каторыя палажылі фундамэнт для далейшай працы над прабуджэньнем „вясны“ ў нашым народзе. І цяпер — у дваццаціпяцілетнюю гадаўшчыну сьмерці нашага песьняра-грамадзяніна Вінцука Дуніна-Марцінкевіча — мы памяці яго складаем належную чэсьць, бо бачым, што праца яго была карыснай і плоднай для прабуджэньня беларускага народу. — Сьпі, наш бацько, спакойне, а мы заўсёды памянём Цябе добрым словам!

А. Бульба.

В. Марцінкевіч у практычным жыцьці.

Навука такіх „вучыцелёў чалавечэства“, каторыя кажуць: „ты жыві, як я вучу, а не як жыву“, ня можа быць трывалай і ў жыцьцёвай практыцы умацавацца ня можа, Народу трэба пратапаных сьцежэк, а не намалеваных на паперы; таптаць жэ іх у нас, калі нават і ёсьць змога, часта нехват ахвоты, а ешчэ часьцей — *адвай*.

Бадай, не ахвоты, а адвагі не хапіло і ў нашага бацькі беларускай літаратурнай мовы — нябошчыка Дуніна-Марцінкевіча.

У 1877—8 гадох давялося мне жыць пад стрэхой нашага песьняра: дачка яго вучыла невялічкую грамадку дзяцей. Учылі нас там па расейску, па польску, па французку, вучылі розных навук, але ні гісторыі Беларусі, ні нават беларускай мовы мы ня чулі...

Мó гэтаго нашы бацькі не вымагалі, мó нават не хацелі, але ўсё-ж такі ў дзіцячай памяці (а былі паміж нас і ладныя падросьці), як на мяккім воску, песьняр беларускі павінен быў сваю печатку выціснуць. Марцінкевіч гэтаго не зрабіў. Мы нават яго твораў ня ўмелі. Калі-ж, бывало, прыезджалі суседзі-госьці, то чулі мы, як толькі зрэдка перакідываліся яны з гаспадаром, быццам жартам, беларускімі слоўцамі, як гэта і цяпер вядзецца паміж дробных памешчыкоў (да каторых прыналежаў і Марцінкевіч), калі хочучь паказаць сваю дружбу, сваё „запанбрацтва“. Умеў нябошчык заахвочыць нас да навукі, умеў строіць жарты, быў для нас вельмі добрым; любілі і шанавалі яго акалічныя сяляне і суседзі, але с пісаньнем сваім, з думкамі сваімі — ад усіх

запіраўся ў каморку! І хоць хаваў ён там беларускую жывую мову; хоць ён першы паказаў, што мова гэта не цяжкая, не тапорная, за якую яе ўважалі, а гладкая, гібкая, п'явучая, лірычная, багатая у словы і звароты, каторых хватае выказаць нават такія чароўныя творы, як Міцкевіча; хоць ён першы сеяў зерняты, усходу каторых, бадай, ці спадзеваўся сам;—але у штодзённым сваім жыцці ня меў адвагі заявіць сябе шчырам беларусам, ня меў адвагі беларускую ідэю прыпасаваць да жыцця і дзеля таго ня змог пацягнуць за сабой б'ольшага гуртка блізкіх сабе людзей, ня змог нават знайсці насьледнікоў сваёй ідэі; і, хоць справу беларускага адраджэння зачашіў, але з мейсца яе не скрануў.

І вось цяпер, калі мы перажываем 25-ую гадаўшчыну сьмерці Марцінкевіча, найлепшым успамінкам будзе, калі мы, сабраўшы ўсе свае сілы, ня толькі пісаньнем, але і жыццёвай практыкай станем праталтваць тую заросшую зельлем сьцежку, якую назначыў нам час, назначыла гісторыя, каторая вучыць, як павінны мы брацца за гэту працу.

Гляньце толькі на нашых братоў-чэхоў. У XVI стагоддзі нацыянальная культура чэхоў стаяла вельмі высокая, але падчас трыццацілетняй вайны, пасьля бітвы пры Белай Гарэ, ўсе чэшскія арыстократы і буржуазія былі або знішчаны, або уцяклі з роднаго краю; іх мейсцэ занялі немцы. Вось с таго часу нацыянальная сьведомасць чэхоў стала гінуць і ў XVIII стагоддзі яе лічылі саўсім ужо прапаўшай. Але ў пачатку XIX стагоддзя прыглушэная гісторычнымі прыпадкамі чэшкая мова пачынае ажываць; народ—сам народ змагаецца за яе і ні важыцца прыстаць хоць і да вышэйшай, але чужой культуры; ён шчыра бярэцца супольнымі, хоць ешчэ і слабымі сіламі за адраджэнне і узрост сваёй прыдушэннай культуры. Праца была не малая, але за тое цяпер чэхі, бадай, сталі найбольш сьведомым сваёй нацыянальнасці і высокай культуры народам у славянскай сямі.

Нам—беларусам варта вучыцца у іх вытрваласці і тых спосабоў, якія яны ўжываюць і цяпер для самоабароны ад няпрошаных апекуноў.

Мораўская суполка „Еднота“ аддрукавала тысячы лісткоў і разаслала сваім братам-чэхам, у каторых спісаны вось якія правілы:

1) Кожын чэх нехай стараецца гаварыць добра па чэску, высцьцерагаючыся слоў і зваротаў чужой мовы.

2) Чэскае дзіця павінно трымацца з дзядзьмі чэскімі і гаварыць заўсёды па чэску.

3) Бацькі, ці то старшыя ў хаці, перад тым, як аддаваць дзяцей у школу, павінны навучыць іх дома чытаць і пісаць па чэску.

4) Чэскае дзіця павінно хадзіць у чэскую школу.

5) Маліцца і пеяць у цэркві чэх павінен па чэску.

6) Чэшкая хата павінна быць прыбраная чэскімі гісторычнымі малюнкамі і партрэтамі.

7) Чэскае дзіця павінно вучыцца чэшкіх прыказак, вершоў, песень, народных танцоў і гульні.

8) Старшыя ў хаці павінны

успамінаць, шанаваць і трымацца народных звычаёў і святкаваць гадаўшчыні гісторычных выпадкоў у Чэхіі.

9) Падчас доўгіх зімовых вечароў супольна чытаць чэскія кніжкі.

10) У кожнай чэскай хаці павінна быць чэская газета.

11) Хатнім багацьцем павінна быць бібліятэка чэскіх кніжэк.

12) Чэх павінен гаварыць па чэску ня толькі у сваёй хаці: хай мова яго адважна зьвініць на вуліцы, у краме, у дарозе — ўсюды. Калі да каго-колечы звертаешся з якім пытаньнем, насамперш звертайся па чэску.

13) Сямействы чэскія павінны дружныя паміж сабой.

14) Кожны чэх павінен старацца быць ці то ў чэскім тэатры, ці то на народным сьвяце.

15) Чэх павінен сьцерагчыся ўсяго таго, што можа зневажыць яго нацыянальнае пачуцьце.

16) Чэх павінен купляць чэс-

кія вырабы і гэтак памагаць сваім рэмесніком.

17) Сем'я чэская павінна моцна трымацца сваёй зямлі і не пушчаць яе ў чужыя рукі.

18) Грошы, ці то складаць, ці пазычаць, толькі ў чэскіх банках.

19) Чэская сем'я павінна сумленна спаўняць нацыянальныя павіннасьці.

20) Кожны чэх павінен карыстаць сьваёго права пры выбарах.

21) Падчас народнай перапіскі ўся сем'я павінна запісывацца чэхамі.

22) Бацька, матка і старшыя хатніе нехай запісываюцца ў чэскія суполкі.

23) На нацыянальныя патрэбы кожны чэх хай дае сваю складчыну.

24) Несьвядомых сваёй нацыянальнасьці чэхоў старацца перацягнуць на карысьць роднага краю.

Якіх ешчэ спосабоў ужываюць чэхі для узросту сваёго краю, шмат мейсца і часу заняло-б спісаць, але і з гэтых правілоў каб мы хоць тые спаўнялі, якія наша змога!

На гэта трэба ня толькі ахвоты, але, ешчэ раз скажу, і грамадзянскай адвагі, каторай 25 лет таму назад нехапіло Марцінкевічу. А раздабыцца на яе пара!

Ідвігія Ш.

Цэна з перасылкай і дастаўкай да хаты: на 1 г. — 2 р. 50 к., на 6 мес. — 1 р. 25 к., на 3 м. — 65 к., на 1 мес. — 25 к. За грамадзянствам: на 1 г. — 4 р., на 6 мес. — 2 р., 3 мес. — 1 р. Перэмена адрэсу — 20 кап.

Рэдактар - Выдавец А. Уласоў.

Друкарня Марціна Кухты, Дварцовая, д. № 4.